

ПРОРОЦТВО

Сцена - найперше захоплення молодого Петра Масохи.
Сценічне посвячення одержав від Леся Курбаса.

У творчій біографії Петра Омеляновича Масохи - понад 20 кіноролей, серед них - у фільмах Олександра Довженка "Арсенал", "Земля", "Іван", у стрічках "Тринадцять" Михайла Ромма, "Вершники" Ігоря Савченка... Вже цих назв було б досить, аби ім'я митця не забулося. Його зовнішність була яскраво кіногенічною, юнацько-чоловіча краса випромінювала мужність і ніжність. Талант надавав екранним образам індивідуальної неповторності.

Пізнав він і славу театрального актора. А пізніше, вже після Великої Вітчизняної війни, коли на Петра Омеляновича, що перебував в окупації, посипалися незгоди, коли його ім'я зникло з титрів кінофільмів, саме театрові, сцені він повністю віддав себе.

Доля митця складалася мінливо. Злети в ній межувалися з катастрофами. Але незмінно щасливим, стабільним, непорушним було його подружнє життя. Дружина Петра Масохи - Марія Євгенівна Болховська. Вони побралися на початку 1930 року, познайомившись на зйомках кінофільму із ніжною назвою "Люлі, люлі, дитино", і прожили разом 61 рік до кінчини Петра Омеляновича влітку 1991 року.

Я кілька разів бував у гостях у Марії Євгенівни. Скромна кімната на Лісовому масиві у Києві.

Як в акторських родинах - портрети, фотографії, афіші, книги... А на кухні, просто на білій стіні над газовою плитою, - його малюнок олівцем - кицька з великими чарівними очима... Ніби щойно тут був господар, жартував із дружиною і, мов закоханий юнак, подарував їй цей малюнок...

Серед паперів Петра Омеляновича зберігається його рукопис, названий "Два Олександрі" - про співпрацю з Лесем Курбасом і Олександром Довженком. Ось фрагмент про навчання у Курбаса.

"Ще до революції мій батько, - малоземельний селянин-бідняк, подався до Києва на заробітки. Влаштувавшись на водній пристані, він згодом привіз до міста і сім'ю. В 1922 році, 17-річним юнаком і я став працювати матросом у першому затоні на Дніпрі, носив півметрові кльоші. "Братішки" тоді були модними фігурами. Батько мріяв, щоб я вивчився на прокурора..."

Я частенько співав товаришам українських пісень (а в мене був, похвалюся, непоганий голос) або читав їм вірші. Один із шанувальників мого "таланту" і порадив мені стати актором. В Білій Церкві, де прожи-

вали його батьки, він бачив вистави театру-студії Леся Курбаса.

- Це, Петре, - розповідав він мені, - новий революційний театр, з новими театральними принципами.

...Я подаю заяву до музично-драматичного інституту імені Лисенка, де деканом драматичного факультету був сам Лесь Курбас..."

Наука режисера-новатора продовжувалась у виставах театру "Березіль", де Петро Масоха працював до 1928 року: "Газ", "Джінні Хіггінс", "Жакерія", "Шпана", "Секретар профспілки", "За двома зайцями"... Хоч ролі у молодого актора тут зовсім невеликі, він сповна віддавав їм творчу енергію.

Його кумиром був Амвросій Бучма. Саме він навчав Петра, не втрачаючи поваги до вчителя, почувати себе у творчості незалежним. Перехід Бучми з "Березоля" до кіно у великій мірі спокусив і Масоху. Це сталося 1928 року. "В Одесі жив по сусідству з Бучмою на Пироговській, 5, - згадував Петро Омелянович. - Часті збирались у Бронька в компанії режисерів Гриченка і Тасіна, і Бучма не раз ремствував на те, що йому нудно в кіно, вмовляв і мене повернутися до театру. Так він наприкінці 1929 року й зробив".

А на молодого служителя десятої музи саме в цей час чекала радість співтворчості із Довженком. Легендарний фільм "Земля", що увійшов до 12 найкращих кінострічок "всіх часів і народів"! Роль куркульського сина Хоми, котрий вбиває комсомольця-тракториста...

З позицій нинішнього дня може здатися, що співпраця з О.Довженком - суцільне свято Петра Масохи. А ті фільми йшли в безсмертя дуже важко, драматично. "Землю" по її виході на екрани критика лаяла. Чого варті були випадки Дем'яна Бедного! Страждав Довженко, а Масоху, штатного артиста Одеської кіностудії... було скорочено.

Подібне повторюється пізніше на Київській кіностудії після зйомок "Івана". Фільм критикують. Виконавця заголовної ролі П.Масоху кіностудія скорочує. У другій половині тридцятих вже страшніше вишкіряє ікла "вік-вовкодав". На зйомках довженківського фільму "Щорс" заарештовано учасника громадянської війни Миколу Дубового, в ролі якого знімався Масоха. З ідеологічних міркувань на студії "Белгоскіно" заборонено фільм "Соловей", в якому

Петро Омелянович створив головний образ ватажка селянського повстання.

Воістину, посмертна слава - то підсумок страждань. Коли буксувала робота в кіно, Петро Омелянович знаходив притулок у театрі. У 1934-1935 роках працював у Харківському ТРОМі. Від 1939 року він актор Київського ТЮГу. Грає тут Жадова у "Тепленькому місці" О.Островського і Скапена у "Витівках Скапена" Ж.-Б. Мольєра. Актор розумів, що кіно його використовує поки що як модель українського парубка, а театр пропонує широкий діапазон ролей.

І от - щастя! Мар'ян Крушельницький запрошує П.Масоха до Харківського театру імені Т.Шевченка. Дебют - у ролі Шарля Гранде у виставі "Євгенія Гранде" за Бальзаком, що вже рік іде на цій сцені.

Марія Євгенівна Болховська згадує: "Велике щастя закінчилось великою бідой. Окрилений Петро Омелянович у травні 1941 року поїхав до Харкова, а в червні з трупою прибув на гастролі до Миколаєва. Туди без речей, як на прогулянку,

приїхала з Києва і я. Раптом - війна. Театр повертається до Харкова, їду туди з чоловіком. В Харкові жила сестра Петра Омеляновича з власною родиною та мамою, у якої щойно трапився інсульт. І от Петро Омелянович евакуюється з театром до Саратова, кудись з родиною вирушає його сестра, а мене залишають біля хворої мами... На прощання чоловік сказав: "Зустрінемося в Києві!" Мені було скрутно у холодному й голодному, чужому для мене місті. Прислужилося знання німецької мови. Я пішла працювати секретаркою-перекладачем до німецького інтенданта українського театру, що розпочав роботу з приходом окупантів. Невдовзі переїхала до Києва. Маючи лист-рекомендацію, почала працювати секретарем-перекладачем у шефа київського радіо".

А що було з Петром Омеляновичем? Згодом він розповідав дружині: "Я не був зайнятий у жодній виставі шевченківців. Рідко провадились зі мною ввідні репетиції "Євгенія Гранде". Не бажаючи бути нахлібником, вирішив пробратися на південь і шукати там роботу. У Саратові 40-градусні морози. В театрі позичив шинель, чоботи, шапку. Закуту льодом Волгу переповз по-пластунськи. Далі прямував на південь. Дістався до Орджонікідзевського краю, зупинився у місті Черкеську".

У місцевому російському театрі, яким керував режисер Ян Перов, П.Масоха грає провідні ролі у виставах "Хлопець з нашого міста" К.Симонова і "Собака на сіні" Лопе де Вега.

Але влітку 1942 року Черкеськ захоплюють німці. Театр припиняє роботу. Масоха з великими труднощами прибуває через окуповані землі до Києва.

Пошуки роботи... Якийсь час артист співає оперет-

кові арії у "Кляйнкунсттеатрі" - глядачі тут в основному німці, і співати треба їхньою мовою. П.Масоха їде до Житомира і грає там в українському театрі - співає Петра у "Наталці Полтавці", грає в опереті "Колумбіна" О.Рябова.

У вересні 1943 року німці відступають з Києва, і подружжя вимушене виїхати до Львова. Там колишній березилець Йосип Гірняк рекомендує П.Масоха Йосипу Стаднику, котрий як директор очолював театр в Дрогобичі. На тій сцені актор грає Назара Стодолу. У виставі "Облога" Ю.Косача, над якою працювали київські митці - режисер Палладій Білокінь і художник Іван Курочка-Армашевський, роль Богдана Хмельницького доручена П.Масосі.

Подальший відступ німців накреслює артистові дорогу до Німеччини.

- Ми були у німців "на виду", - пояснює Марія Євгенівна. - Не поїхали б, то копали б окопи проти своїх або ще гірше - нас би звинуватили у саботажі, а це - куля...

Рік у Німеччині до кінця війни - це сотні виступів Петра Омеляновича в концертах перед змученими робітниками з України, оstarбайтерами. Група, в якій працювали П.Масоха і Марія Євгенівна (вона була концертмейстером), називалась "Київ". Артист вів концерти, читав уривки з "Тайдамаків" та "Катерини" Т.Шевченка, гумористичні оповідання, співав, а якось навіть удавав із себе вправного ілюзійніста, маніпулюючи з допомогою дружини колодою карт.

Гіркий час, гіркий хліб...

Звільнили їх американці, пропонували заступництво, від'їзд до Америки. Та ні, тільки додому! Пройдена перевірка у СМЕРШі. Перед поверненням майже рік, до квітня 1946 року, працювали у концертній бригаді по обслуговуванню радянських окупаційних військ при Будинку офіцерів у місті Галле. І все було ніби гаразд. Приїхали до Києва, прийшли в найкраще фототельє, сфотографувалися. Сорокалітній Масоха виглядає чудово - хоч до Голлівуду! Проте саме тоді Петро Омелянович зрозумів - у Києві перед ним зачинені всі двері. Відмовили в театрі імені І.Франка. В театрі-студії кіноактора приголомшили: "Ви нічим в кіно себе не виявили!" А от "органи" обожнювали співбесіди з ним...

І почалися блукання. Короткий час був Жданов і Ленінград. Вдалий дебют у Великому драматичному театрі у виставі "Дівчина з глечиком" Лопе де Вега. Виконував роль графа. Поруч грали майбутні зірки

Іван Курочка-Армашевський, роль Богдана Хмельницького доручена П.Масосі. Подальший відступ німців накреслює артистові дорогу до Німеччини. - Ми були у німців "на виду", - пояснює Марія Євгенівна. - Не поїхали б, то копали б окопи проти своїх або ще гірше - нас би звинуватили у саботажі, а це - куля... Рік у Німеччині до кінця війни - це сотні виступів Петра Омеляновича в концертах перед змученими робітниками з України, оstarбайтерами. Група, в якій працювали П.Масоха і Марія Євгенівна (вона була концертмейстером), називалась "Київ". Артист вів концерти, читав уривки з "Тайдамаків" та "Катерини" Т.Шевченка, гумористичні оповідання, співав, а якось навіть удавав із себе вправного ілюзійніста, маніпулюючи з допомогою дружини колодою карт. Гіркий час, гіркий хліб... Звільнили їх американці, пропонували заступництво, від'їзд до Америки. Та ні, тільки додому! Пройдена перевірка у СМЕРШі. Перед поверненням майже рік, до квітня 1946 року, працювали у концертній бригаді по обслуговуванню радянських окупаційних військ при Будинку офіцерів у місті Галле. І все було ніби гаразд. Приїхали до Києва, прийшли в найкраще фототельє, сфотографувалися. Сорокалітній Масоха виглядає чудово - хоч до Голлівуду! Проте саме тоді Петро Омелянович зрозумів - у Києві перед ним зачинені всі двері. Відмовили в театрі імені І.Франка. В театрі-студії кіноактора приголомшили: "Ви нічим в кіно себе не виявили!" А от "органи" обожнювали співбесіди з ним...

І почалися блукання. Короткий час був Жданов і Ленінград. Вдалий дебют у Великому драматичному театрі у виставі "Дівчина з глечиком" Лопе де Вега. Виконував роль графа. Поруч грали майбутні зірки

цього театру - молоді тоді Владислав Стржельчик, Юхим Копелян, Людмила Макарова. Але постало питання прописки. З біографією П.Масохи її не дозволяли...

Дніпропетровський український театр імені Т.Шевченка став на шість років для Петра Масохи... хотів би сказати рідним домом, та не маю права. Краще мовити - місцем сповіді перед глядачами. Як для рідного дому - надто вороже прийняли тут корінні актори столичну кінозірку із підмоченою репутацією. Були навіть демонстративні заяви: "Ми не хочемо працювати поруч із курбасівцем". Все переборов. Зіграв тут 12 ролей. І це був найяскравіший спалах таланту Петра Масохи - театрального актора. Душевним, тобто романтичним, було його зріле мистецтво.

Дніпропетровський репертуар - калейдоскоп різнотипних ролей, які навряд чи могли б чекати на нього в кіно. Уже з першої роботи - це роль іспанського художника Лангара у п'єсі В.Диховичного і М.Слободського "Людина з того світу", що агітувала за планетарну любов до радянського способу життя, - рецензент зробив висновок: "Масоха - артист хорошої театральної культури, він уміє витончено розуміти текст".

Далі - Петро у "Наталці Полтавці", Хома Брут у "Вії", Султан у "Запорожці за Дунаєм", Софрон у "Марусі Богуславці" - традиційне випробування для українського актора. А поруч - роль Фігаро у п'єсі П.Бомарше "Шалений день, або Весілля Фігаро"...

В історичній драмі "Навіки разом" Л.Дмитерка, поставленій режисером І.Кобринським у стилі монументального реалізму, П.Масоха грає (ясна річ, у негативному плані) Виговського...

Складний і суперечливий духовний процес виніс на суд глядача Петро Омелянович в ролі артиста Івана Барильченка у виставі "Житейське море" І.Карпенка-Карого...

Сезон 1951 - 1952 років був особливим - він умістив роботу над образом шекспірівського Отелло. На першій сторінці ролі, переписаній від руки, виконавець занотовує: "Я поки що одержую насолоду від самої тільки роботи. Питання ж здійснення ролі Отелло ще для мене таке далеке, воно поки що у мріях. Боже! Це буде чудо - добре зіграти Отелло. Тоді можна буде і померти..."

Серед трьох виконавців ролі Отелло, з якими працює режисер Данило Лазуренко, - А.Хорошун, В.Кам'янецький, П.Масоха - лаври першості вибо-

рює Петро Омелянович. Його Отелло - щирий, людяний, романтичний, закоханий і красивий - гине на вершині щастя, ставши іграшкою в руках підлоти. Роль вмістила досвід і розуміння життя 48-річного П.Масохи. Він уже добре знає, що на поетичну красу людини чатує нищість і підступність.

Через рік після прем'єри Петро Омелянович хоче переїхати до Києва. Його зупиняють добрі люди в театрі: стільки зроблено, на вас чекає почесне звання! Чи йому здається, що тепер столичні театри відкриють перед ним свої двері? Чи ностальгія жене його ближче до софітів кіностудії? В результаті квартир-ного обміну актор одержав у Києві кімнату на 10 квадратних метрів у комуналці з п'ятьма сусідами... І через кілька днів - запрошення туди, де все про всіх знають...

Відтоді працював в основному на естраді як читець. Виходив до глядачів посивілий, але в хорошій спортивній формі, мов герой кіновестернів, якому не загрожує старість... Читав твори Т.Шевченка і О.Пушкіна, І.Франка і Лесі Українки, Байрона, гуморески Остапа Вишні. Творив незабутній для багатьох вечір пам'яті О.Довженка. На фортепіано грала Марія Євгенівна. І ніби верталася молодість...

Останні роки життя Петро Омелянович багато писав про тих, з ким працював. Наше непевне, небезпечне буття привчало не згадувати, а тим більше, не писати про "погане". Якби митець написав і про те "погане", яка б то була драматична повість про себе і про час!

...Колись на вступних іспитах до театрального інституту Петро Масоха читав перед комісією, яку очолював Лесь Курбас, гіркий вірш О.Олесь:

Нас дурманом обпоїли,
В наші вуха цвяшки вбили,
Наші голови скрутили
І такими жить пустили...

Хвиля гострого жалю затопила тоді груди юнака, з його очей бризнули сльози. Закінчував вірша, відверто плачучи:

І ніяк ми не згадаєм,
Що зробилось з нашим краєм,
І не знаєм, - божевільні, -
Чи в неволі ми, чи вільні...

Пророчим був вірш. Пророчими були сльози юнака. Вони розкотилися по всьому його життю.

■ Петро Масоха з дружиною Марією Болховською після повернення з Німеччини. Київ, 1945.

■ Петро Масоха в ролі Виговського. "Навіки разом" за п'єсою Л.Дмитерка.

■ Петро Масоха в ролі Отелло. "Отелло" за В.Шекспіром. Обидві ролі - у Дніпропетровському театрі ім. Т.Шевченка.